

Književnost

Božo Vodušek, Odčarani svet. Pesmi. 1939. Založba Modra ptica v Ljubljani.

Današnje pesniške zbirke so na zunaj kar podobne nekdanjim. Če listaš knjižico Voduškovih pesmi, ki jo je lani izdala Modra ptica, se nehote spomniš na kakšno izdajo Ketteja ali Cimpermana ali Prešerna, kjer se ista verzna oblika ponavlja od strani do strani.

Sicer v prvih Voduškovih pesmih besed še ne veže določeno število zlogov ne metrična shema; rime so redke, tako da se njih odmev izgublja. Počasi se uveljavlja silen ritem, ki se ne meni za metrum; zmago slavi v pesmi Pomladni veter. Toda kmalu prevlada metrum, rima najde stalno mesto. Pesnika mika oblika. Tudi prevoda, na zunaj zvesta ruskemu izvirniku, sta zamišljena kot formalni preskušnji. Najtežjo nalogo pa si stavlja Vodušek s sonetom; kar je v ljubezni polnih rokah iznajdljivega rokodelca krhka, dragocena posoda, iz tega brezčuten velepodjetnik napravi tovarniški izdelek, tisoč drugim enak. A naš pesnik pa tej obliki, ki jo tolikrat ponavlja, vselej vdihne novo življenje. Niti en sonet ni narejen po istem vzorcu. Tri do osem rim odmeva na koncu vrstic in vsakokrat v drugačnem soglasju. Toliko raznolikost omogoča menjava moških in ženskih rim. Res je ob takšni potrati precej praznih (iste glagolske in samostalniške oblike!), česar pa ne čutiš preveč, ker te premotijo druge, ki zvane čisto izvirno. Vedno pa so, tudi moške — daktilskih sploh ni — polno naglašene. Ritem se nekaterikrat zelo približa metričnemu načrtu, ki je z malo izjemami peterostopni jamb, na-

vadno pa se ne meni dosti zanj; najpogostnejša je opustitev naglasa na četrtem mestu. To zato, ker se občutljiva jamska vrstica upira vsakdanjim besedam (n. pr.: duhovičiti, nemanič, nekrščanski, neopazovan...). Tudi sinekfoneze (n. pr.: buditi usmiljeno občudovanje, počasi so ga izvlekli...), ki danes v tako tesni obliki nadomeščajo apostrofe, so prav zaradi tega tako številne. S temi prostostmi se pesnik ogiblje brezhibnemu žaganju in hkrati ohranja staro obliko v vsej njeni solidnosti.

Podobno ko tehnika se razvija stil. Prve pesmi so v očitni zvezi z ekspresionizmom. Najstarejša je iz leta 1922! Oddaljene so od snovne resničnosti: pogostni so abstraktni izrazi, sploh je poudarjena duhovna stran besede; od tod statika. Prevladujejo samostalniki in pridevniki, med katerimi se glagoli skoraj izgubljajo, tako da večkrat ne morejo urediti besed v organizirano celoto stavka. Z novimi metafizičnimi vprašanji vdre v pesem dinamika glagolov; prilastek je odslej navadno deležnik. Ponavljanje uveljavlja muzično plat jezika. Podoba je prosojna, polna misli, često personifikacija. Že v teh pesmih opaziš nagnjenje, da se iluzija raztrga, sicer samo v ironičnih naslovih: Banalni križev pot, Balada v staromodnem slogu, Romantičen sklep. Razbita iluzija pa je posebno značilna za posmehljive sonete; njih glavno razdiralno orožje je antiteza, nasprotje med pesniškimi ali kakršnimi koli drugimi sanjami in med nasilno stvarnostjo. Deklice se srečujejo s pijanci, pomlad s papirnim slavcem in filmom, slutnja z dokazano realnostjo, svet s stekleno kroglo v vrtu, bari s cerkvami... Pesnik dosega antitečnost z vsakdanjim in časopisnim jezikom, v katerega meša izraze višjega, tako imenovanega poetičnega. Samostalnik je konkreten, prilastek stvaren, poudarjen je glagol in logična celota stavka. Dragocenih pesniških podob ni, veliko se prenaša na majhno, izredno na vsakdanje. Niso redka srečanja s svetim pismom in antično mitologijo. Misel se razvija jasno, malokdaj se zavija v perifrazo in namigavanje. Narave, čutnega opoja v teh sonetih ni. Um se poigrava s pojmi, beseda ima zato trdne obrise, a je vedno nazorna. Med posmehljivimi soneti so porazsejane pesmi, ki z novim liričnim zanosom pojo o človeku in stvarstvu. Izraz je še oster kakor v satirah; nov pa je čut za naravo, novi baladno zgoščeni prikazi s prav epičnimi prijemi, vizionarnost, ki ima nekaj skupnega z romantičnimi krvavimi strahotami (Wilson, Puškin).

Od teh stilnih posebnosti drži pot v duhovni svet Voduškovih pesmi, svet silnih nasprotij in neskončanih bojov s poezijo, človekom, stvarstvom in Bogom.

V odčaranem svetu, kjer se vse tisto, kar je nekdanje bilo skrivnostno in sveto, pogreza v blato vsakdanjosti, je ostala začarana le poezija. Pesem je igra s samim seboj, zaljubljeno ogledovanje samega sebe. Zatorej velja pretrgati ta ozki krog in prodreti v življenje, pozabiti se v ljubezni in sovraštvu. Toda v pesmi je mik, ki se mu ni mogoče odreči; kadar koga prevzame, ji ostane zvest do blaznosti, do smrti. Zabavljivi soneti se norčujejo iz poeta, zagledanega vase ali v prazne slutnje in čare. Toda boj za celo poezijo v celem človeku se bije v pesniku samem, v uročenem bolniku, bolnem od lepote in veselja, pred katerim gine zdravi cinizem. Ne gre torej za občutljive lepote teorije, marveč za resnično metafizično mesto poezije v človekovi

usodi. Vodušek jo rešuje iz narcisizma v resnično človeški svet. Vendar je zaradi tega ne ropa njene skrivnosti, ki je tu, kjer vsak zvok najde odmev, še globlja.

Ljubezenskih pesmi je malo; in kar jih je, nočejo biti sladke. Pesnika mika človek v vsakdanjosti, njegova nravna vrednost. Pa ne, da bi zlagal socialne verze, o ne! Zasut rudar bi bil marsikomu drugemu pripravna snov za jadno vzdihovanje, Vodušek pa ti ga porabi za sonet, v katerem norce brije in se posmehuje kapitalizmu, življenju, smrti. Res, dostikrat se moraš zadovoljiti s cenenimi cinizmi, a nekatere besede o človeku pa so težke, ker so iz srca. Utrujen mladostnik, penzionist, lažijunak in lažisvetnik, potuhnjen asket, domišljjav poet, samomorilec, suženj denarja in sebičnež, s takimi ljudmi se srečuje pesnik in vsako tako srečanje je zanj razočaranje, tako bridko razočaranje, da mu pomeni tista svetopisemska beseda o vesoljnem bratstvu le goljufivo željo. Razčarani človek je človek brez ljubezni, človek nizkih strasti, samoljubja, hlimbe. Quanto quis illustrior, tanto magis falsi... In v takem svetu ni družbe — edina vez med ljudmi je groza — ne osebnosti. Včasih pa lirik, ki vedno gleda človeštvo v ljubezenski skupnosti, zmaga nad satirikom; ko si ta govori, da res ko feniksi ne bomo vstali, pa oni poje, da bomo v skupnem zamaknjenju vstali novi ljudje. Vendar je grenkost ostala in razen v prvih pesmih ne najdeš skoraj več začaranega človeka ljubezni.

Tudi stvarstvo izgublja skrivnost. Vodušek je meščan; hkrati pa še preveč zakopan v večna vprašanja, da bi mogel zaiti v idiliko ali kakšno pokrajinarstvo, kakršno je danes zelo v modi. Vendar mu je spočetka narava blizu; kakor sploh pesniku, ki jo vedno sinovsko ljubi. Toda ta naravna vez se pretrga, kakor hitro se vkrade v pesem prepolno spoznanje, ki ne more gledati stvarstva v celoti, marveč v nasprotjih. Narava se je reducirala na papir in film, spremenila v prazno ponavljanje:

Vsako leto rastejo cvetlice
v gozdu, v travi z isto sladko vnemo...

(Bolezen stoletja.)

Vendar liriku ni mogoče vzdržati v taki sovražnosti. Že nekatere podobe, v katerih je prelepo zadeta zveza med živim in duhovnim, kažejo pot v novo, začarano naravo. V tem svetu brez proste volje, v svetu sonca, potratnega sijaja majskih večerov, slasti, ki gleda živalim iz oči, je človek spet našel svoje mesto, spet se predaja ljubezni. Toda ne izgublja se v omamnih pokrajinah, ostaja še vedno v notranjosti nemiren iskalec.

Vodušek je izrazit verski pesnik. Njegova prva vprašanja so: smrt, usoda, Bog. V zbirko ni vzel nobene svojih starejših religiozних pesmi, tako čistih, da še danes žive (Modra roža v DS leta 1922. ali Vabilo duši v DS l. 1930.). Pozneje se je ta čistost skalila; presito spoznanje, srečanje z brutalno resničnostjo je zbrisalo Boga s sveta, na katerem je ostala samo mehanična narava in umazani človek. Tako se je začel križev pot razočaranj, ki jih izpovedujejo avguštinsko močni ritmi Brodoloma; razočaranje ob golem telesu, ob užitem veselju, ki se počasi spreminja v strup, ob doživetju smrti. Topi krivdi v

samem sebi in v stvarstvu ni mogoče najti odvezo. V posmehljivih pesmih se zlomljeni človek upira Bogu in ga sramoti. Vendar ni res, da so že vse uganke rešene, da vemo dovolj resnic in nam ni treba razodetja; smrt, bežeči hrt — čas in nemi obraz usode (iz thompsonske mogočne pesmi: Lov) pehajo človeka v neznano grozo; in spet je zimska noč polna pričakovanja, da se bo večnost razodela, in jesenski večer prestavlja pesnika v nadzemske kore. V tem svetu obupa, upora in strahotnih prikazni se Vodušek bojuje za Boga. Preveč je pesnik, da ga ne bi pesem, ki je zanj sama po sebi navezana na usodo in smrt, silila k iskanju Ljubezni.

Vsa ta opazovanja pričajo, da je v zbirki razvoj, ki gre tudi preko nje v bodočnost. Danes, ko izdajajo knjige ljudje, ki še prav začeli niso, je prav gotovo posebna vrednota, da je pesnik izdal prvo zbirko, ko se je razvil in dozorel. Ta razvoj sicer ni poudarjen, tudi v kazalu ne, pač pa ga čutiš; ne morejo ti uiti razlike med prvo pesmijo in med kakšnim posmehljivim sonetom ali med tem in Tihožitjem na primer. Za prvih dvajset pesmi bi zaradi njih osnovne problematike in tudi zaradi stilnih sorodnosti z ekspresionizmom mogel pobrati naslov iz DS l. 1930.: Iz boja s poezijo, usodo in smrtjo. Šele posmehljivim sonetom — nekako osem in dvajset jih je — po pravici sodi nadpis: Odčarani svet. Toda iz odčaranega sveta drži pot, ne še v stalnost, marveč v nove boje za poezijo, človeka in Boga. Tem pesmim bi morebiti pristajal naslov najznačilnejše: Uročeni bolnik. Teh verzov je samo pričakovanje novega sveta, puščica so, v daljo izstreljena.

Temelj razvoja v zbirki je torej nasprotje med lirikom in satirikom. Prvi sprejema stvari z ljubeznijo, odkriva v njih skrivnosti, drugi pa razdira in odkriva v svetu praznoto, nesmiselnost, sovraštvo. Kje je zveza med njima? Morebiti v prav določenem razvoju pesnikovem: v njegovi notranjosti skriti duh ustavlja slap krvi in mu ne pusti, da bi se predal življenju ali da bi utihnil v neustvarjalnem razumskem svetu. Še laže pa razumeš to zvezo, če upoštevaš čas, okolje, v katerem pesnik sploh dandanes živi. To je stari, sicer umirajoči, pa še vedno zastrupljajoči svet, dediščina materializma in individualizma, ki je zaradi sebičnosti, razumarstva in zlaganosti načelno tuj pesniškemu razdajanju. Če hoče pesnik ostati zvest poklicu, se od tega sveta prej ali slej odtrga in zapre v samoto. Nekateri najdejo iz te obupne zapuščenosti pot v naravo ali otroštvo ali k preprostemu človeku, nekateri jo povzdigajo v božje višave in se hočejo po njej zveličati. Vodušek pa sprejema težo spoznanja in z odprtimi očmi gleda ta razčarani svet, da se z njim vojskuje. Vzdržal je življenjsko razočaranje; odslej: indignatio facit versum. To je človek, ki čuti strahotni razkol v času in samem sebi in hoče ustvarjati z razdiranjem, ljubiti s sovraštvom. In prav bi mu dal, da je danes z ognjem pisana satira plodnejša ko kakšni sladki verzi.

A to pa se še ne pravi, da je vse idejno bogastvo teh pesmi suho zlato! Če jih sprejemaš kot vernik, kristjan, te hudo zaboli ob marsikateri besedi, ki hoče oropati svet in Boga prav vse skrivnosti in pozabiti na vero, upanje, ljubezen, tri božje čednosti. V tem tesnem odčaranem svetu skoraj ni prostora za nadnaravo in tudi za vse naravne resnice ne. Kristus je psihološko nemogoče tolmačen v pesmi Oljčni vrt. Kajti tudi naravno preprosto razumljen

Kristus je tisti, ki je Bog in človek in nam prinaša zveličanje v nebeški slavi, tisti, ki ostaja ob strani tudi v razočaranju. Takega Boga v tej knjigi ni; tu je le nemirni človek, še ves v kipenju, ki mora, mora imeti smisel, kakor poje pesem:

Noč in kri se v bridkem toku
barv prelijeta v sinjino,
kakor v težkem, blodnem soku
vstane belo, čisto vino.

Tako se je verniku treba — po nasvetu svetega Bazilija — marsikake pesmi ogniti, ker je ne more sprejeti kot dar naravne modrosti in okras nadnaravni ali kot sliko večnega sonca na temni vršini ribnika.

Dobro ceno imajo misli o poeziji, o tej čudni stvari v človeku. Njih usmerjenost je v svoji vrsti podobna prizadevanju Maritainovemu, da najde poeziji metafizično mesto v človeku in času. Filozof, ki bi skušal umeti pesnika po njegovi lastni izpovedi, in zgodovinar, ki bi hotel podati razvoj raznih gledanj na pesnika, bi v Vodušku našel močnih misli. Najbolj je poudarjeno nasprotje med narcisističnim in dionizičnim načelom v pesmi. Podobno razglablja Tin Ujević (Izvori, bit i kraj poezije): »Pjesma je u pjesniku erotički fenomen; kad on ne bi bio ni malo erotičan, on je ne bi ni pjevao. Pjesma odaje, da je vezan uz kozmički Eros. Ali, iako je definitivni život u njemu, on je istovetan i ravan bićima, svim bićima. Svoju ličnu mistiku, narcisovski čin adoracije sebe on osjeća ipak samo kao dobri i odani sin. Tako ljubavno putuje u jezgru.« Pri Vodušku je ta osnovna napetost med varljivo igro in odločnostjo, med varljivimi sanjami in težjim spancem, varljivo večnostjo in ničem močnejša, tako da vodi v težke boje. Igra s svojim čarom zmaga nad ničem. Toda to ni več varljiva igra, marveč drama, kjer gre za smrt in usodo človekovo. Vodušek je danes med redkimi, ki z bolečino razmišljajo o poeziji in ji iščejo mesta v tem začaranem in odčaranem človeku.

V središču časa stoji in pozna njegovo iskanje, bolečine in slabosti; razodeva, kar je toliko drugim poetom ostalo skrito, zakaj ne boji se jasnega pogleda. Pa ni samo v pričevanju vrednost zbirke, marveč tudi v stilnem bogastvu. Antiteza, razbita iluzija, posmehljiva vsakdanjost dobivajo v tej pesmi nov čar. Živo podobje kaže na resničnega besednega umetnika, ki mu jezik odpira zaklade kot liriku in mu je prav tako zvest hlapec, kadar mu indignatio narekuje verz. In Voduškov zabavljivi in lirični sonet je redka živa oblika v današnji poeziji.

Kakšno mesto ima Vodušek v slovenski sodobni? Precej pesmi, ki jih bereš dandanes po revijah in tudi v zbirkah, je nastalo v stilnem in duhovnem območju ekspresionizma. Grozote časa potiskajo človeka k bistvenemu: duhu, večnosti, Bogu. Zato je nova ekspresionistična situacija podobna nekdanji. Veliko pa je v teh pesmih posnemanja in nezrelosti; ekspresionizem je predvsem mladostni izraz. Spet drugi pesniki hočejo združiti mistično z realnim, nagibljejo se k idiliki, opoju čutov, pokrajinarstvu, hkrati pa ne pozabljajo na duhovnost. Ustvariti hočejo pesem sinteze, pesem zrelega moža, ki sprejema življenje v celoti. Pojo mogočne domovinske, religiozne in kozmične

pesmi, pojo o skrivni povezanosti med ljudmi. Vzporedno s tem tokom gre nekak klasicizem, ki se ukvarja s formalnimi vprašanji. Reševati skuša stare in ustvarjati nove metrične sheme. Torej smer formalnega realizma, ki poudarja tehnično stran pesmi. V to trojno usmerjenost bi morebiti mogel zajeti današnjo našo liriko, za katero je potemtakem značilna navezanost na tradicijo in obliko — odklanjanje skrajnosti, pot k zlati sredi. Voduškova pesem je torej vsa današnja zlasti po tem, ker je v njej izrazito stremljenje po oblikovni ustaljenosti. Izšla je iz ekspresionizma, pa ni mogla ostati v njem, kajti razvoj v človeku in času je bil presilen, da bi se mu bilo mogoče ustavljalati. Ni pa se razvila takoj v sintetični realizem, ker je izgubila mistični, začarani svet. Ostala je v realizmu, a ne v tistem starem: opisnem in brezčutnem. To je realizem satirika, razočaranega idealista, poln dinamike in miselne ostrine. Toda iz satire se razvija v novo liriko, ki se bliža sintetičnemu realizmu po svojem duhovnem nemiru in čutu za zunanji svet, zlasti za obliko.

Remic Janez.

Stare žalostne. Slovenske pripovedne narodne pesmi. Izbral in priredil **Joža Glonar.** Za božič 1939 izdala Akademsko založba v Ljubljani. 248 strani.

Ljubezen in skrb za našo ljudsko pesem sega v dobo romantike. »Slovenske Pésni, krajnskiga naróda« (Pervi svezik — 1839) so mogle iziti največ po prizadevanju Poljaka Emila Korytka. Ob stoletnici in ob novi preizkušnji, ki je zadela njegov narod, je prav, da se ga hvaležno spominjamo. Po tej reslični zbirki, ki ji je med drugimi kumoval celo Prešeren, do danes lahko štejemo na prste poljudne izdaje narodnih pesmi. (Štrekljeva zakladnica je za nepoklicane goste labirint, odkoder ni vrnitve). Šele z Glaserjevo »Slovensko narodno liriko« (1920) smo zaslutili nove možnosti. Krvavo potrebujemo izborov, ki naj bi tudi širše občinstvo uvedli v čudoviti hram ljudskega ustvarjanja. Iz teh razlogov gre Akademski založbi vsa pohvala, da so v miniaturi seriji takoj za Prešernom in Gregorčičem prišle v poštev narodne pesmi in da je to častno nalogo zaupala Glonarju, ki jo je brez dvoma znal rešiti bolje od kogar koli.

Za to pot nam v lepi in izvorni razporeditvi predstavlja žalostne, baladne snovi. Zajemljiveje kot morebitni naslovi čitatelju naznači vsebino šestih poglavij šest posrečenih risb (Miroslav Oražem): utrjen grad, galeja, turški konjenik z ugrabljeno deklico v naročju, zibka, kmet za drvésom, organist pri orglah. Prva štiri poglavja so skoraj neoporečna (zakaj sta se pesmi »Bolika« str. 58 — in »Polde« — str. 61 — vrinili v obmorski cikel?). Toda z razdelitvami je vobče križ; zlasti če gre za tako bogato gradivo, kot si ga je naprtil Glonar.

Naslov sam pove, da je zbirka prikaz žalostnih, pripovednih, starih, narodnih snovi. Te svoje izjave se je ureditelj v glavnem zvesto držal, le včasih se ji je (morda zavedoma) izneveril. »Sveti Ureh in papeževa žena« (str. 176): Kaj je tu žalostnega? Čudim se tudi, kako je prišel do vstopnice »Stari Job« (str. 172): saj si »godcev želi«, pa čeprav »bolan leži«! Pesem »V zometu zmrznila« (str. 150) ima mnogo manj pripovednega kot cela vrsta drugih, ki so (pravilno) izostale. V petem in šestem poglavju najdemo nekaj zgledov, za